

Kwestie 3 : Afspraken en regels

Afspraken en regels horen bij het samenleven. De toenemende diversiteit zorgt ervoor dat goede afspraken maken complexer wordt. Maar dat mag geen excuus zijn om niet aan goede afspraken te werken.

Een afspraak maken, betekent tot een mondelinge overeenstemming komen. Het vereist dus dialoog tussen verschillende partijen. Sommige van die afspraken worden omgezet in regels, een voorschrift dat wordt opgelegd en neergeschreven.

Soorten regels

Het is nuttig om stil te staan bij **soorten regels en afspraken** die over de speelplaats (en kreukelzones en transitzones) bestaan.

Regels en afspraken over de fysieke ruimte

- Er zijn afspraken over het **gebruik van de fysieke ruimte**. Ze gaan over de infrastructuur, ze regelen het vlotte verkeer van mensen: er wordt enkel gevoetbald op het voetbalpleintje, je blijft niet hangen in de gangen ...
- Er zijn regels over de **netheid van de fysieke ruimte**. Je laat geen vuilnis achter op de speelplaats, we houden de toiletten net ...

Volgens antropologe Ruth Soenen¹ onderschatten mensen het belang van deze regels en afspraken vaak. Volgens haar **zorgt een vlot functioneel verkeer voor een vlot sociaal verkeer**. Regels en afspraken over de fysieke ruimte kan men (vrij) objectief maken.

¹ Ruth Soenen (2006). *Het kleine ontmoeten, over het sociale karakter van de stad*. Antwerpen: Garant.

Regels en afspraken over gedrag

- Een ander soort regels houdt verband met hoe we ons **sociaal horen te gedragen** in een school tegenover medescholieren, leerkrachten en anderen. Je gebruikt bijvoorbeeld geen vulgaire of harde taal.
- In dezelfde lijn liggen ook de **regels over kledij**. Je draagt bijvoorbeeld geen opzichtige kledij.

Kenmerkend aan regels over gedrag is dat ze voor veel discussie zorgen. Dat komt omdat ze **meer normatief** zijn. Ze vloeien voort uit waarden die de school belangrijk vindt, maar die scholieren daarom niet (in dezelfde) mate delen en in tweede instantie ook niet hun ouders. Ouders zetten wel hun handtekening onder het schoolreglement waarin veel van dergelijke regels staan, maar dat betekent niet dat zij het daarmee eens zijn.

Zo komt het dat schoolreglementen vol staan met normatieve regels, die voor interpretatie vatbaar zijn. Ze blijken daarom ook niet altijd afdwingbaar te zijn.

Normatieve regels **botsen vaak met het principe dat iedere leerling zichzelf mag zijn**, zich mag tonen zoals hij of zij is. Zeker als je dat bekijkt vanuit een diversiteitsperspectief. Een leerling zei daarover: "Met kleren kun je zoveel tonen, het is jammer dat je daarin beperkt wordt."

Waarom is het gebruik van hardere taal of directer communiceren een probleem? Wanneer is kledij, een piercing, een kapsel opzichtig? **Scholen proberen dit soms te objectiveren**: een rok is bijvoorbeeld te kort wanneer er meer dan een hand boven de knie bloot blijft, of je mag bijvoorbeeld maximaal één piercing in je gezicht dragen.

Grenzen verkennen

Sommige scholieren en leerkrachten **verkennen de grenzen**. Dat is zeker zo wanneer grenzen zonder inspraak of terugkoppeling getrokken worden, of als ze gestoeld zijn op vooroordelen.

Jongeren willen **zich goed voelen** op school. Hoe ze zich kleden en opmaken hoort daarbij. Ze presenteren hun identiteit ook op die manier en willen daarin niet geboycot worden. Regels interpreteren hoort daar ook bij.

Scholieren en leerkrachten **betrekken** bij het opstellen van regels kan veel vaagheid oplossen. Regels die voor iedereen duidelijk zijn en regels die gedragen zijn, hebben meer kans op slagen dan opgelegde regels die de identiteit van scholieren en van leerkrachten aantast.

Leerkrachten hebben natuurlijk ook een **voorbeeldfunctie**. Aan scholieren vragen zich aan de regels te houden en als leerkracht zelf een grens overschrijden is *not done*.

Impliciete regels

Niet alle regels zijn expliciet. Er bestaan ook regels die niet op papier staan: impliciete regels. **Impliciete regels zijn stilzwijgende afspraken en gebruiken.** Ze gaan over datgene wat de school verwacht omdat men ervan uitgaat dat iedereen deze regels kent. Zoals de deur openhouden voor een leerkracht en andere vormen van beleefdheid zoals: je stampst elkaar niet, of je trekt niet aan elkaars haar.

Impliciete regels zijn een grote bron van discussies. Wie nieuw is kan de stilzwijgende afspraken en gebruiken immers niet kennen. Wat voor de school evident is, is niet noodzakelijk evident voor bv. ouders. Duidelijke communicatie en dialoog met ouders zijn dan ook belangrijk.

Afspraken en regels over taal

Welke talen mogen scholieren gebruiken op de speelplaats? Veel scholen vinden dat een belangrijk onderwerp. In schoolreglementen vind je er ook dikwijls bepalingen over. Daarom is het nuttig er bij stil te staan. Hoe kunnen we naar taal op de speelplaats kijken, en hoe komen we tot zinvolle afspraken?

Wat konden we observeren? Onze samenleving is in de feiten meertalig. En ook de talen die scholieren op de speelplaats spreken zijn heel divers. Dat verdient op zich al verdere studie. Enkele voorbeelden:

- Varianten van het Nederlands: mengtaal (AN-dialect), dialect.
- Mengtaal van Nederlands met bv. Engelse of Arabische woorden.
- Taal die courant is in de wijk, bv. cité-taal in Limburgse mijn gemeente, 'straatfrans' in Brussel ...
- Vreemde talen, bijvoorbeeld Roemeens, Somali, Frans, Russisch.
- (Varianten van) het Nederlands, omdat het de enige taal is die iedereen begrijpt (vooral bij grote diversiteit in thuistalen, bij anderstalige nieuwkomers) ...

Verschillende factoren spelen hierbij een rol: het profiel van de scholieren, socio-economische factoren, de buurt, de aanwezige diversiteit aan thuistalen op school ...

In deze discussie is het cruciaal om stil te staan bij wat de pauzes op school betekenen, voor scholieren maar ook voor het schoolpersoneel. Laten we even naar de leraarskamer gaan.

Een leraarskamer tijdens de pauze. Leerkrachten laten even stoom af. Dat gebeurt dikwijls niet in het AN. Een leerling klopt er op de deur, daardoor verandert de context (leerkrachten zijn niet meer 'onder elkaar'). De leerkrachten zetten zich schrap en iemand zegt in het AN: "Ja, kom binnen ..."

Dit voorbeeld wijst ons erop dat de pauzes op een school van een andere orde zijn dan de lestijd. Het is een tijd waarin scholieren en leerkrachten meer in de comfortzone zitten en meer 'onder elkaar' zijn. Scholieren en leerkrachten gaan dan op een andere manier met elkaar interageren, er is een andere interactiestijl. Dat uit zich ook duidelijk in het gebruik van andere taalvariëteiten.

Het valt op dat jongeren, maar ook leerkrachten, heel snel kunnen switchen omdat een veranderende context een ander taalgebruik vraagt.

Het is logisch dat scholieren die in de pauze even 'onder elkaar zijn' taal op een andere manier gebruiken dan in de klas. Ze hanteren taal zoals ze die onder vrienden gebruiken. Ze staan er vaak niet stil bij welke taal ze spreken, net als de leerkrachten in de leraarskamer. Ze spreken bijvoorbeeld Turks met Nederlandse woorden ertussen, een dialect, de taal die ze in de buurt spreken ... In die zin is het geen goed idee om scholieren meteen te straffen als je hen een niet-Nederlands woord hoort gebruiken.

We pleiten ervoor om dit grote verschil in context tussen lestijd en pauze in rekening te nemen bij als je nadenkt over taal op school.

In dit denken zijn volgens ons twee principes belangrijk:

- Scholieren moeten zich in hun eigen taal kunnen uitdrukken, omdat ze zich daar goed bij voelen en hun emoties er het best mee kunnen uitdrukken. Hun taal maakt – net zoals hun kledij – deel uit van hun identiteit.
- Anderzijds is er het principe dat niemand, leerkrachten en scholieren, mag worden uitgesloten van communicatie. Er is dus nood aan functionele afspraken over een gemeenschappelijke taal die iedereen spreekt en begrijpt, op momenten dat dat nodig is.

Sluiten scholieren elkaar soms uit van communicatie op de speelplaats door een taal te spreken die niet iedereen begrijpt en spreekt? Alleen door goed te observeren (en niet te vlug te interpreteren) en te voelen wat er op de speelplaats leeft, kan je hier antwoorden op geven.

- Gebeurt dat onbewust? Allicht wel, aangezien je – zoals we al zeiden – in een pauze net minder op je taal let. Maar als er andere jongeren bij de groep komen staan, schakelen scholieren even vlug om naar bijvoorbeeld Nederlands, gewoon omdat het functioneel is.
- Gebeurt het bewust, om anderen buiten de groep te houden? Dat is ook mogelijk. In hoeverre ervaren de betrokkenen dat als een probleem?

We pleiten ervoor om met al deze elementen het gesprek aan te gaan met de scholieren en leerkrachten: hoe ervaren zij taal tijdens de pauzes? Misschien vinden ze het geen probleem, misschien wel. In dat laatste geval: wat ervaren ze als probleem? En wat zit daarachter? Welke afspraken vinden zij dan nodig?

De speelplaats als oefenplek Nederlands?

Anderstaligen kunnen op de speelplaats hun Nederlands extra oefenen. Dat is een vaak gehoord argument voor verplicht Nederlands op de speelplaats. Ons tegenargument is dat scholieren zich in een pauze in hun eigen taal moeten kunnen uitdrukken, omdat ze zich daar goed bij voelen en hun emoties er het best mee kunnen uitdrukken. Een pauze is een rustpunt, ook voor anderstalige scholieren. Als bijvoorbeeld enkele nieuwkomers uit Afghanistan tijdens de pauze bij elkaar stoom willen aflaten in hun thuistaal, is dat heel normaal.

Een georganiseerde activiteit tijdens de middagpauze is dan weer een andere context. Voor een vlot verloop kan de afspraak dat iedereen Nederlands praat, aangewezen zijn. Maar als een anderstalige leerling iets niet begrijpt, moet een medeleerling hem ook in een andere taal uitleg kunnen geven om dezelfde reden: een vlot functioneel verloop van de activiteit.

Nederlands oefenen en taalvaardiger worden, kan ook een doel of nevendoeel zijn van activiteiten tijdens de pauze. Zo kunnen er tijdens de middag leuke talige activiteiten georganiseerd worden, waar alle scholieren kunnen aan meedoen. Ook zelf sport en spelactiviteiten organiseren of begeleiden kan scholieren oefenkansen bieden. In het deel over georganiseerde activiteiten lees je daar meer over.

Ten slotte: deelnemen aan activiteiten heeft altijd een effect op taalvaardigheid, het hoeft niet altijd als doel genoemd te worden.

Interventies bij conflict

Een andere context is die van een conflict tussen scholieren, waarbij een toezichter tussenbeide komt. In conflictsituaties durven emoties al eens hoog oplopen en schakelen mensen vanzelf vlugger over op dialect of een thuistaal. Scholieren zullen al eens vloeken in een andere taal. Om de communicatie te herstellen, is wel een gemeenschappelijke taal nodig. Met de toezichter zal dan Nederlands gesproken worden.

Afspraken en elkaar aanspreken

Een gesprek over taal is niet gemakkelijk, ga het niet uit de weg. Luister naar verschillende meningen en verschillende ervaringen. Neem niet zomaar afspraken van anderen over. Maak afspraken op maat van je school.

Elke schoolcontext is anders: is er bijvoorbeeld een grote of kleine diversiteit in thuistalen? Wat is de impact van de talendiversiteit op school op de gemeenschappelijke taal?

Durf elkaar op de speelplaats ook duidelijk maken als iets je stoort. Bijvoorbeeld: "Ik ben een nieuwkomer en het stoort me dat jullie me scheef bekijken, omdat ik Farsi spreek met mijn vriend." Of: "Als ik tussenkom bij een conflict wil ik alleen nog Nederlands horen."

Verschillende contexten, verschillende regels

Zoals we hierboven al illustreerden voor taal: regels maken kan niet los gezien worden van de context: als je in een grote stad weinig ruimte hebt op school (en de speelplaats) heeft dat zijn impact op de regels over het fysiek gebruik van die speelplaats.

Uitleggen en motiveren

Regels en afspraken zijn belangrijk, maar je moet ze ook kunnen **uitleggen en motiveren**. Regels die niet gedragen zijn door leerkrachten en scholieren zullen dode letter blijven. Iedereen heeft dus belang bij een goede communicatie over de regels, hoe ze tot stand komen en waarom ze tot stand komen. Hoe groter de betrokkenheid, hoe meer mensen zich de regels kunnen toe-eigenen. Dit geldt zowel voor regels over het gebruik van de fysieke ruimte (verkeersregels), netheid, als over sociaal gedrag.

Zijn afspraken en regels weinig begrepen en gedragen? Dan riskeer je **dat ongewenst gedrag 'onderduikt'** en dus minder zichtbaar en controleerbaar is. Zo laat onderzoek in Luxemburg naar het al dan niet verbieden van een gsm op school zien dat een absoluut verbod niet leidt tot minder gsm-gebruik.²

Het is ook eigen aan een school dat je het elk jaar opnieuw over de regels en afspraken hebt. Elk jaar komen er nieuwe mensen op de speelplaats: de eerstejaars, nieuwe scholieren, nieuwe leerkrachten, nieuwe ouders. En niet alleen de bevolking verandert, ook de omgeving. Je krijgt het allemaal binnen in je school. **Gesprekken en discussies over regels zijn een permanent proces.**

Zelfgemaakte banken

Scholieren maakten zelf banken voor de speelplaats. Iedereen wist wie de banken gemaakt had en de makers werden daarvoor gerespecteerd. Iedereen voelde er zich verantwoordelijk voor, want het waren niet zomaar banken. Na een aantal jaren was iedereen afgestudeerd en wist niemand nog wie de banken gemaakt had. De banken werden opnieuw een doodgewoon gebruiksvoorwerp, niemand voelde er zich nog verantwoordelijk voor.

Ook al waren de banken van duurzaam materiaal, ze werden snel beschadigd, omdat niemand zich nog verantwoordelijk voelde.

Duurzaamheid is hier een tweesnijdend zwaard: enerzijds was het de bedoeling dat de banken heel lang zouden meegaan. Dat idee werkte maar zolang de scholieren die er gebruik van maakten, wisten wie de banken gemaakt had en zich daardoor verantwoordelijk voelden voor het materiaal.

Eigenaarschap en verantwoordelijkheidsgevoel zijn maar tijdelijk aanwezig. Telkens wanneer andere scholieren instromen, moet de school dit hernieuwen.

Traditie en gewoonte

Scholen verwijzen vaak naar tradities of gewoonten om regels te motiveren. Op zich is daar niets mis mee. Een regel werd ontworpen omdat dat toen nodig was. Maar is het moeilijk om het motief naar boven te halen? Ken je het waarom van een regel niet meer? Kun je de regel niet meer uitleggen? Dan is het moment gekomen om erover na te denken.

² Steffgen G., e.a.(2009). *Cyberbullying – zur Wirkung spezifischer Interventionsmaßnahmen. Befunde einer wissenschaftlichen Begleitstudie. Projektbericht*. Université de Luxembourg, INSIDE/AASC.

De samenleving staat niet stil: het gedrag van scholieren verandert, de relatie met de buitenwereld verandert. Gelet op de **diversiteit** van de samenleving en van de school, en op **de groeiende nood aan inspraak en overleg**, is het een goede aanleiding om te onderzoeken of een regel in de context van vandaag nog altijd de juiste afspraak of regel is. Durf daarbij je eigen referentiekader doorbreken.

Regels controleren

Regels moeten ook **controleerbaar** zijn, en je moet ze ook **effectief controleren**. Objectieve regels zijn ook makkelijker te controleren.

Daarom let je er het best op dat de lijst van afspraken en regels **niet te uitgebreid** is. Niet alle belangrijke waarden van de school hoeven omgezet te worden in een afspraak of regel. Het is belangrijker om over de regels te praten en ze te laten leven.

Wat als scholieren regels niet naleven?

Hoe gaat een school om met scholieren die zich niet aan de afspraken houden? Het is goed om vooraf af te spreken wat de sancties zijn, en dat te delen met alle leerkrachten en scholieren. Zo kent iedereen de consequenties en worden ze ook toepast. **Wees dus duidelijk.**

Maak over die consequenties **zoveel mogelijk afspraken** met scholieren. Praat met hen: wat vinden zij gepaste sancties?³ Het zal de **gedragenheid** vergroten. Speel ook kort op de bal en hanteer het principe van **proportioneel straffen**. Dat betekent: geen grote straf voor een klein vergrijp.

Markeren met humor

Toezieters die een overtreding van een regel vaststellen, geven vaak eerst een opmerking. Dit kan op vele manieren. Eén ervan is markeren dat je iets gezien hebt, waarbij je impliciet aangeeft dat het niet ok is, zodat het als een opmerking overkomt. Dit kan ook met een kwinkslag.

“Wanneer ik ruik dat jongeren achter het hoekje aan het roken zijn zeg ik zelf: ‘Psst, hij is er.’ Daarmee weten ze dat ik het gezien of geroken heb. Ik geef zo een opmerking.”

Ordelijk en aangenaam samenleven

Regels en toezicht op het naleven zijn **nodig** voor een ordelijk en aangenaam samenleven op de speelplaats. Maar ze **bepalen maar in beperkte mate de kwaliteit van het samenleven**.

Gie Deboutte stelt dat het controlesysteem en de regelgeving op zich (dus los van het proces van het tot stand komen van de regels en van het opvolgen van overtredingen) **alleen de ‘koude’ voorwaarde helpt scheppen** voor het veilig en ordentelijk omgaan met elkaar⁴.

3 Van Steenkiste, M. (2012). Motivatie of moedervat om te leren? De rol van psychologische basisbehoeften. Lezing MoModag 4 mei 2012, Leuven, Vlaams-Brabant.

4 Interview met Gie Deboutte op 30 mei 2013

Formeel en informeel

De formele school en de informele school: hoeveel verschillen ze van elkaar?

Regels en sancties horen bij **de formele school**: de structuur, de regels, alles wat op papier staat en zegt hoe het hoort te zijn.

De informele school is hoe het er echt aan toe gaat: hoe scholieren en leerkrachten de regels beleven en toepassen, hoe ze met elkaar omgaan ... Een citaat van een leerling: "Ja, iedereen kent de regels, maar in de gangen blijven hangen, dat is wel toegestaan."

Naar de praktijk

- **Screen de regels** over de speelplaats en de kreukelzones, over vrije momenten en het samenleven op school regelmatig op hun relevantie.
- **Maak regels zo gedragen mogelijk**: ga erover in gesprek met (vertegenwoordigers van) scholieren en ouders. Geef daarbij duidelijk aan hoever de participatie kan reiken: gehoord worden, mee regels formuleren, er mee over beslissen? Laat scholieren en leerkrachten over veel meepraten. Tegelijk kun je als school ook aangeven dat er over sommige zaken niet te onderhandelen valt. Scholen kunnen zich ook laten begeleiden bij dit proces: organisaties zoals de Vlaamse scholierenkoepel (VSK), diversiteitsdiensten- en centra en het schoolopbouwwerk kunnen daarbij helpen.
- **Wees zuinig met normatieve regels over sociaal gedrag en uiterlijk** (kledij, lichaamsversiering). Spreek er vooral over, bijvoorbeeld in de klas.
- Ga voor een **beperkte set** van regels die er toe doen.
- Zorg voor **duidelijke communicatie**: maak het visueel, stickers in agenda, een korte lijst in agenda
- Zorg dat iedereen **de regels kent én de consequenties** wanneer de regels niet toegepast worden.